

MENADŽMENT U FUNKCIJI ODRŽIVOG RAZVOJA

MANAGEMENT IN SUSTAINABLE DEVELOPEMENT

Milana Mrkalj¹

Rezime: Menadžment u funkciji održivog razvoja postaje sve značajniji prioritet gotovo svakog društva, a njegova načela prihvaćena na globalnom nivou. U uslovima ograničenih prirodnih resursa, a kroz koncept ekološkog menadžmenta dolazi do povezivanje ekonomije i ekologije, budući da su i ekonomija i ekologija okrenute razvojnim ciljevima čovečanstva.

Svest ljudi o mogućim posledicama koje neadekvatno korišćenje prirodnih resursa može izazvati iz dana u dan se povećava, delom zbog sve većeg broja normi i zakona iz oblasti ekologije, a delom zbog kampanje koju vode mnogi mediji. Sve veći broj potrošača daje konkurentsku prednost onim kompanijama koje imaju bolji odnos prema ekologiji. Ne čudi onda zašto su, poslednjih decenija, zaštita životne sredine i očuvanje prirodnih resursa postali osnova razvoja mnogih novih tehnologija. Iako se čine određeni naponi, uvode standardi i norme, održivi razvoj još uvek je u nekim zemljama mrtvo slovo na papiru.

Održivi razvoj smatra neophodnim povezivanje sistema upravljanja kvalitetom, procesnih tehnologija i sistema upravljanja zaštitom životne sredine, a takav pristup zahteva novi tip menadžera, koji su sposobni da nađu zadovoljavajuća rešenja između ekonomskih, socijalnih i ekoloških zahteva.

Gljučne reči: ekološki menadžment, održivi razvoj, prirodni resursi

Abstract: Management in sustainable development has become an important priority of almost every society, and its principles are globally accepted. In conditions of limited natural resources, through the concept of environmental management, economy and ecology converge, regarding the fact that both of them are turned to development of the humanity.

The awareness of people about possible consequences that can be triggered by inadequate use of resources, rises from day to day. This partly happens because of increasing number of regulations and laws about ecology, and partly because of the campaigns in the media. Increasing number of consumers give competitive advantage to the companies that have better attitudes towards ecology. Therefore it is not a surprise that protection of environment and preservation of natural resources have become the basis for development of the new technology in the last decades. Although certain effort is made, new standards and regulations implemented, sustainable development is still just a concept in some countries.

The priority of sustainable development is connection between systems of quality management, technology processes and system of environmental management. Such approach requires a new type of manager capable of finding solutions to economic, social and environmental requests.

Key words: environmental management, sustainable development, natural resources.

¹ Mr Milana Mrkalj, Fakultet za poslovno industrijski menadžment, Ive Andrića 2. Beograd, milana.mrkalj@gmail.com

UVOD

Sve češće možemo čuti termin ekološki menadžment ili ekomenadžment i razne definicije šta se pod njim podrazumeva i šta je njegov sadržaj. U stranoj literaturi se češće koristi termin „environmental management“ mada se koristi i termin „ecological management“ ili „eco-management“. Svi termini imaju slično značenje i odnose se na niz upravljačkih aktivnosti u vezi sa ekologijom, pa na taj način i u vezi sa životnom sredinom, ali se termin environmental management vezuje sa upravljanje u rešavanju konkretnih problema vezanih za životnu sredinu konkretne oblasti (otpad, vode, vazduh...). Termin eco-management se vezuje za upravljanje u pojedinim privrednim subjektima, a u kontekstu nastojanja da se kroz privredne aktivnosti obezbedi poštovanje zahteva vezanih za stanje i uslove životne sredine.

Danas su menadžeri u poziciji da mogu donositi odluke u domenu tehnološkog i ekonomskog razvoja, na bazi koncepcije stabilnog i usklađenog – održivog razvoja, koje uzimaju u obzir socijalne, zdravstvene, političke, etičke i kulturne faktore. Naime, koncept održivog razvoja uzima u obzir prekogranično širenje zagađenja vazduha, izmenu klime, zaštitu i upravljanje prirodnim resursima, zaštitu okeana i obalskih područja, kvalitet snabdevanja resursima pijaće vode i menadžemnt otpada. Stoga je makro pristup konceptu održivog razvoja, i državna intervencija, kao komplementator, imperativ ekonomskog razvoja svake države.

POJAM EKOLOŠKOG MENADŽMENTA

Postoji veoma veliki broj definicija ekološkog menadžmenta. Ako pod menadžmentom podrazumevamo proces kojim se usmerava, planira, motiviše, organizuje, koordinira i kontroliše privredna ili druga aktivnost, onda bi pod ekološkim menadžmentom verovatno trebalo podrazumvati proces kojim se usmerava, planira, motiviše, organizuje, koordinira i kontroliše privredna ili druga aktivnost u oblasti ekologije ili u vezi sa ekologijom ili na ekološki način ili radi ostvarivanja ciljeva koji se sastoje pre svega u domenu ekologije, itd.

Ekološki menadžment predstavlja sistem upravljanja zaštitom životne sredine s ciljem da se u industriji i drugim granama uspostavi sistematizovan pristup koji obezbeđuje da se razlozi koji se tiču životne sredine ugrade u biznis strategiju i praksu.

CILJEVI EKOLOŠKOG MENADŽMENTA

Postoji više ciljeva ekološkog menadžmenta ali da su dva posebno važna: (Pavlović, 1996)

1. opšti ciljevi vezani za zaštitu životne sredine kao što su održivi razvoj, pravo čoveka na zdravu životnu sredinu, kvalitet života, opstanak ekosistema, itd.
2. konkretniji ciljevi pojedinih subjekata privređivanja vezanih pre svega za samu suštinu tržišnog privređivanja – ostvarenje profita.

Neki od gore navedenih ciljeva ciljeva su i formalno određeni. Tako, na primer, prvi princip Rio deklaracije o životnoj sredini i razvoju eksplicitno formuliše da “ljudska bića imaju centralno mesto u brizi za održivi razvoj. Ona imaju pravo na zdrav i produktivan život u harmoniji sa prirodom”. Agenda 21, kao najširi globalni dokument usvojen na Svetskom samitu o životnoj sredini i održivom razvoju (Rio de Ženeiro, 1992), u glavi 30, koja je posvećena jačanju uloge biznisa i industrije, sadrži dva odvojena programa i to:

1. unapređivanje čistije proizvodnje i
2. unapređivanje odgovornosti preduzetništva.

Ciljeve upravljanja zaštitom životne sredine je moguće posmatrati i kroz ciljeve sistema upravljanja zaštitom životne sredine. Tako se, prema EMAS Pravilu iz 2001, opštim ciljem smatra procena i unapređivanje ekološkog učinka neke organizacije i obezbeđenje relevantnih informacija javnosti i drugim zainteresovanim subjektima.

RIZICI U EKOLOŠKOM MENADŽMENTU

Za uspešnu implementaciju standarda ekološkog menadžmenta neophodno je izvršiti klasifikaciju faktora ekoloških rizika u grupu tzv. endogenih rizika, na koje se može aktivnije uticati, odnosno upravljati njihovim nastankom, dinamikom i intenzitetom njihova javljanja. U te faktore spadaju svi procesi u sredini, tehnologije, materijali i pre svega ljudski potencijali. Grupa tzv. egzogenih rizika dolazi iz spoljašnjeg okruženja preduzeća i to su pre svega ekološke karakteristike same lokacije preduzeća (klima, reljef, topografija, itd.), demografsko okruženje (gustoća naseljenosti, starosne grupe stanovništva, itd.), infrastruktura (putevi, komunalni objekti, telekomunikacije, itd.), zatim stepen obrazovanja stanovništva, nivo ekološke svesti i kulture, stavovi političkih subjekata o ekološkim pitanjima, pravna rešenja ekoloških problema, itd.

Ukrštanjem delovanja ove dve grupe ekoloških rizika, kao i mogućeg intenziteta njihovog manifestovanja, dobijaju se četiri vrste ekoloških politika kao upravljačkog odgovora preduzeća na stvarne ekološke izazove i to su: (Črnjar, 2002)

- *proaktivna politika*, kao odgovor na male egzogene i velike endogene ekološke rizike;
- *strateška politika*, koja predstavlja moguću odgovor preduzeća na situaciju sa velikim i endogenim i egzogenim ekološkim rizikom;
- *reaktivna politika*, koja nudi rešenje za situacije u kojoj prevladavaju mali egzogeni i mali endogeni ekološki rizik;
- *preventivna politika*, koja nudi rešenje za situaciju kada prevladavaju egzogene i mali endogeni ekološki rizici.

Prednost ekološkog menadžmenta za koncipiranje valjane ekološke politike preduzeća leži pre svega u činjenici da preduzeće mora maksimalno da ističe odgovornost u korišćenju svih raspoloživih resursa, a pre svega ljudskog i prirodnog. Naravno, ono mora da uvažava o zahteve svojih klijenata, a pre svega kupaca, čiji zahtevi nisu samo ekonomski ili tehnički, već odnedavno i ekološki. Ekoloških zahteva ubuduće biti će sve više, mogli bi čak postati i dominantni, što znači da su ti zahtevi neposredno u funkciji optimizacije kvaliteta života.

KONCEPT ODRŽIVOG RAZVOJA

Ideja održivosti je bila skicirana još pre tzv. ekološke/envajronmentalne revolucije, pre skoro 40 godina, u izveštaju Rimskog kluba, pod nazivom „Granice rasta“.² Taj dokument je oštro kritikovan, naročito od strane ekonomista. Iz tog razloga, „Granice rasta“ nisu imale primetan uticaj na međunarodnu i nacionalnu ekološku politiku. Koncept održivog razvoja je nastao 1980. godine, kada je Međunarodno udruženje za zaštitu prirode i prirodnih resursa razvilo strategiju zaštite koja je imala osnovni zadatak „ostvarivanje održivog razvoja kroz zaštitu životnih resursa“.

Savremeno shvatanje održivog razvoja je koncipirano u finalnom Izveštaju Svetske komisije za zaštitu životne sredine i razvoj iz 1987. godine, popularno nazvanom Brundtlandov izveštaj. Prema Izveštaju Brundtlandove komisije „održiv je onaj razvoj koji obezbeđuje zadovoljavanje sadašnjih potreba bez ugrožavanja mogućnosti budućih generacija da zadovoljavaju svoje potrebe“. Za razliku od „Granica rasta“, koje su isticale važnost redistribucije, Brundtlandov izveštaj je shvaćen kao poželjan nastavak privrednog rasta i formulisao je politički prihvaljivu ideju održivog razvoja.

Koncept održivog razvoja je tokom 1992. godine detaljnije razrađen u materijalima Svetske konferencije o životnoj sredini, održanoj u Rio de Žaneiru. Prema tim dokumentima, održivi razvoj znači kvalitativan rast, odnosno razvoj, koji je usklađen sa uslovima, ograničenjima i kapacitetom životne sredine, i koji treba da se odvija na način da se budućim generacijama ne pogoršavaju uslovi opstanka. Konceptom socijalne, ekonomske i političke održivosti naglašava se značaj unutar

² 1972. godine autori Donella Meadows, Dennis Meadows, Jorgen Randers i njihov tim koje je angažovala međunarodna think-tank organizacija Rimski klub objavili su knjigu „Limits to Growth“ (Granice rasta). U knjizi su objavljeni rezultati predviđanja kompleksnog računarskog modela koji je kao varijable u obzir uzimao raspoloživost prirodnih resursa, poljoprivrednu proizvodnju, kontrolu nataliteta i zaštitu okoline.

generacijske jednakosti i pravičnosti, dok je tzv. međugeneracijska jednakost i pravičnost od većeg značaja u prostorno-ekološkom shvatanju održivosti.

Oko opštih principa i kriterijuma održivosti ne postoje neslaganja u naučnoj javnosti. Sporenja nastaju kada treba odrediti konkretne ciljeve i sredstva za realizaciju, jer u zavisnosti od interpretacije, naglašava se jedan aspekt održivosti, dok se ostali ignorišu, pri čemu dominantu ulogu imaju profitni i interesni aspekti.

Sa druge strane, održivost je višeslojni fenomen zbog koga dolazi do razmimoilaženja oko konkretnih ekološki usklađenih menadžment ciljeva.

Sa stanovišta menadžmenta preduzeća, održiv je onaj razvoj koji:

- omogućava kontinuiran ekonomski rast/razvoj;
- sadrži sklad socijalnog i ekonomskog razvoja preduzeća sa ekološko-prostornim kapacitetima/pragovima datog područja;
- socijalno prihvatljiv, odnosno doprinosi intenzivnijoj integraciji preduzeća u zajednicu i
- politički prihvatljivo, tj. odluka može biti predmet dogovora u zvaničnim institucijama i forumima.

Razumevanje održivosti zavisi od stepena razvijenosti ekonomije. Na problem održivosti se ne gleda na isti način u razvijenim i nedovoljno razvijenim zemljama. Nerazvijene zemlje i zemlje u razvoju su posebno osetljive na ograničenja koja njihovom privrednom razvoju postavlja ubrzani rast populacije i nedostatak potrebnih resursa, najčešće tehnologije i kapitala. Mnoge od nerazvijenih zemalja već se suočavaju sa ozbiljnom oskudicom vode, hrane, poljoprivrednog zemljišta i energije. Ubrzan porast populacije ove probleme još više izoštrava. Međutim, ako se za cilj postavi globalno kretanje ka održivom razvoju, bogate zemlje su u obavezi da pruže pomoć nerazvijenim zemljama da izađu iz kruga nerazvijenosti koji ugrađava budući razvoj. To je i zaključak Samita o održivom razvoju u Johanesburgu, 2002. godine. Taj Samit je pokazao da velika očekivanja izražena na Konferenciji o životnoj sredini u Rio de Žaneiru, nisu ni približno ispunjena. Uzroci neispunjenih očekivanja su nedostatak međunarodne saradnje, nedovoljno angažovanje interesnih grupa i slabi politički aranžmani. Na Samitu su se Vlade zemalja učesnica, saglasile i definisale široku lepezu konkretnih obaveza i ciljeva radi delotvornijeg rada na realizaciji koncepcija održivog razvoja.

ZNAČAJ STANDARDA ZA EKOLOŠKI MENADŽMENT

Zaštita životne sredine je između ostalog problem upravljanja. Zbog toga su nastali standardi koji se odnose na ekološko upravljanje. Nakon stvaranja nacionalnih standarda za sistem ekološkog menadžmenta u razvijenim zemljama Evropske Unije i Kanade, Međunarodna organizacija za standardizaciju (ISO), osnovala je 1991. godine Stratešku savetodavnu grupu za životnu sredinu (SAGE), u cilju ekološke standardizacije privrednih aktivnosti, čime bi se obezbedila unificirana osnova za primenu koncepta održivog razvoja. Može se reći da je rad SAGE, velikim delom, bio inspirisan uspehom serije standarda ISO 9000.

Takođe, osnovan je i tehnički komitet ISO TC 207, sa obavezom da razvija ISO standarde serije 14000 usmerene ka ekološkom menadžmentu. Izrada serije ekoloških standarda, namenjenih upravljačkoj funkciji, rezultat je pregovora Konferencije Ujedinjenih nacija o životnoj sredini i razvoju, održanoj 1992. i Urugvajске runde pregovora GATT-a. Namera GATT-a je bila usmerena na smanjenje nekarinskih barijera u trgovini, a dokumenti Konferencije UN sadrže politike i programe za rešavanje problema iz oblasti životne sredine i korišćenja resursa, ali u okviru koncepta održivog razvoja.

U isto vreme sa razvojem standarda ISO 14000, Evropska Unija je izrazila želju da razvije jedinstvenu šemu upravljanja i ocenjivanja očuvanja životne sredine za potrebe svojih članica. Ta šema je poznata kao EMAS/EMAR (Eco-Management and Audit Scheme/Regulation). Prema tim kriterijumima u Velikoj Britaniji je registrovan veliki broj organizacija koje su uspešno razvile svoje sisteme ekološkog menadžmenta. Velika Britanija je predvodnik i u primeni standarda ISO 14001.

U okviru Komiteta za izradu ekoloških standarda serije 14000 aktivno je šest potkomiteta: za sistem ekološkog menadžmenta, ekološko proveravanje, ekološko obeležavanje, ocenjivanje

ekološkog učinka, ocenjivanje životnog ciklusa i definicije i terminološke izraze. Prilikom priprema standarda, potkomiteti se organizuju u radne grupe, sastavljene od eksperata za određenu oblast.

Okvir serije ISO 14000 čine grupe standarda:

- sistemi ekološkog menadžmenta (ISO 14001-14004)
- ekološko proveravanje (ISO 14010-015)
- ekološko obeležavanje (ISO 14020-025)
- ocenjivanje ekološkog učinka (ISO 14032-32)
- ocenjivanje životnog ciklusa (ISO 14040-49)

Standardi serije ISO 14000 sadrže standarde koje se odnose na ekološke aspekte organizacije, i standarde koji se odnose na proizvod. Grupe standarda koje se odnose na sisteme ekološkog menadžmenta (14001-14004) i grupe za ocenjivanje ekološkog učinka (14031-32), odnose se na preduzeće, tj. na uvođenje, aktivnosti i preispitivanje sistema za upravljanje životnom sredinom, odnosno valuaciju ekološkog učinka konkretnog preduzeća. Preostale tri grupe standarda se odnose na proizvod, i merenje uticaja proizvoda ili usluge na okruženje, u toku celog životnog ciklusa.

Kada se u fokus istraživanja postavi odnos između serija standarda ISO 14000 i 9000, zaključuje da se su oba standarda bitne komponente sistema menadžmenta u preduzeću. Primena standarda obe serije je dobrovoljna, bazirana na međunarodnom konsenzusu. Serija standarda kvaliteta ISO 9000 odnose se na zadovoljenje potreba kupaca, dok se serija standarda ISO 14001 (kao nosilac serije standarda ISO 14000) bavi zaštitom okoline unutar organizacije, i eksterno.

Etički razlozi uvođenja ekološkog menadžmenta u praksu postaju sekundarni. Mada je registracija za ISO 14000 dobrovoljna, na desetine hiljada preduzeća u svetu je pristupilo ovom procesu, jer posedovanje sertifikata donosi brojne koristi: smanjenje troškova poslovanja, rast produktivnosti i prednost nad konkurentima. Pored toga, sertifikacija postaje ključni faktor za poboljšanje komunikacije o ekološkim problemima sa javnošću i državnom administracijom, čime se smanjuje nivo premije osiguranja i obim nadzora.

ZAKLJUČAK

Prirodni resursi kao što su: voda, čist vazduh, zemljište, svojevremeno su tretirani kao „slobodna dobra“, koja se nalaze na raspolaganju besplatno i koja ne zahtevaju nikakve izdatke. Međutim, jasno je da su ekološka dobra kvalitativno različita od dobara koja imaju određenu cenu. Čista voda, vazduh i nezagađeno zemljište nisu danas raspoloživi „besplatno“ u prirodi. Iz tog razloga su ekološka ekonomija i ekološki menadžment uključili u razmatranje troškove čišćenja životne sredine i troškove zaštite prirodnih resursa radi osiguranja dugoročno održivog razvoja.

Razvoj, bez narušavanja životne sredine, moto je koji je ugrađen u ekološki standard i široko se primenjuje širom sveta. Iako, na njega obavezuju mnoge međunarodne i regionalne konvencije i predstavlja uslov za održavanje kontakata sa svetom, kod nas se još uvek nedovoljno primenjuje.

Zato ekološki menadžment postaje neraskidiv deo poslovanja svake firme. Pokazatelji o tome kako preduzeće utiče na životnu sredinu, na prirodne resurse, na zagađivanje i slično, utiču na njegovu sudbinu, a nepoštovanje zakonske regulative može da košta proizvod i firmu gubitka tržišta. Značaj primene ISO standarda, u obliku pravilnika, zakona, direktiva i normi, posebno dolazi do izražaja u specifičnim i vanrednim situacijama.

Serija međunarodnih standarda ima zadatak da skrene pažnju javnosti na životnu sredinu, omogućavajući preduzećima da svoje ekološke aktivnosti usmeri prema međunarodno priznatim kriterijumima. Mnoge zemlje i regionalne grupe zemalja, definišu različite zahteve po pitanju zaštite okoline. Jedinostveni međunarodni standard, omogućava izbegavanje konflikta između različitih pristupa zaštiti okruženja.

LITERATURA

1. Andevski, M. (1997). *Uvod u ekološko obrazovanje*. Novi Sad: Univerzitet Novi Sad
2. Črnjar, M. (2002). *Ekonomika i politika zaštite okoliša*. Rijeka: Ekonomski fakultet Rijeka.

3. Grul, H. (1985). *Jedna planeta je opljačkana - zastrašujući bilans jedne politike*. Beograd: Prosveta
4. Marković, Ž. D. (1986). *Socijalna ekologija*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva
5. Pavlović, V. (1996). *Ekologija i etika*. Beograd: Eko centar.
6. Terzija, V. (1983). *Zaštita i unapređenje životne sredine*. Beograd: Prosvetni pregled 1-2
7. Uzunović, R. (2001). *Menadžment kvalitetom i životnom sredinom*. Beograd: Jugoslovensko udruženje za standardizaciju i kvalitet
8. Žderić, M. (1983). *Škola i životna sredina*. Novi Sad: Misao